

İbâzilerin Hâricîliği Meselesi

Araştırma Makalesi

Muhammed ÇİÇEKLİ

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel
İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans
Öğrencisi, muhammedie89@gmail.com
ORCID: 0009-0005-0890-7525

DOI: 10.5281/zenodo.10213505

ÖZET

Hâriciler gerek fırka mensupları gerek fırka muhalifleri tarafından farklı isimlerle anılmıştır. Hâricilerin muhalifleri tarafından Hâricî ismi cemaatten haktan Hz. Ali'den uzaklaşan anlamında kullanılmıştır. Hâriciler ise bu ismi Allah'a hicret edip kafirlerin arasından uzaklaşanlar anlamında kullanmışlardır. Hâriciler çoğu zaman Sıffin savaşıyla beraber ortaya çıkmış gibi anlatılsa da Hâricî düşüncesini Hz. Osman'ın son zamanlarında da görebiliriz. Ancak Sıffin savaşıyla kitleselleşerek fiilen ortaya çıkan Hâricilerin düşünce yapılarını ilk dönem ve ikinci dönem Hâricî düşüncesi olarak ikiye ayırabiliriz. İlk dönemlerde sistemleşmemiş olsalar da günah işleyen herkesi, iki hakemi ve onların kararlarına uyan herkesi tekfir etmek gibi birtakım inançlar ortaya koymuşlardır. İkinci dönemde ise siyasi tutumlarını itikâdi alana taşıyarak sistemleştirmeye başlamışlardır ve zamanla Ezârîka, Necedât, Sufriyye, Acârîde ve İbâziyye gibi birçok fırkalara ayrılmıştır. Diğer fırkalar günümüze kadar varlıklarını devam ettiremezken İbâziler günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir. Adını kurucusu olan Abdullah b İbâz'dan alan İbâziyye fırkası Nafi b. Ezrak'ın Hâricî olmayan diğer müslümanlara karşı görüşlerine katılmayıp Basra'da Abdullah b. İbâz'ın çevresinde toplananlarca oluşmuştur. Ehlül adl veya istikametü ehlül adl gibi isimlerde kullanmışlardır. İbâziyye fırkası Hâricîlerin fırkası olmayı kabul etmemiş ve bu görüşlerini temellendirerek karşı çıkmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Fırka, Hâricîlik, İbâdiyye, İman, Sıffin.

GİRİŞ

İbâziler Ali b. Ebi Talibin ordusundan ayrılıp hakem olayını kabul etmeyen Hâricîlerin içinden çıkmasıyla İbâzi olmayan araştırmacıların, alimlerin ekserisine göre Hâricîlerin bir alt kolu sayıla gelmiştir. Zira önemli makâlât kitaplarından olan imam Eşâri'nin kitabı olan "makâlâtul islamiyyin" adlı eserde de İbâziler Hâricîlerin bir alt fırkası olarak gösterilmiştir. İbâzi araştırmacılar böyle bir tasnife şiddetle karşı çıkarak Hâricîlerden beri olduklarını şiddetle vurgulamaya çalışırlar. Hatta kendilerine böyle bir şeyin nispet edilmesiyle zulme uğradıklarını

ifade ederler.

İbâzilerin Hâricîlerden bir cüz olduğu görüşü hâkim olduğundan öncelikle Hâricîlik nedir nasıl oluşmuştur onlara değinilecektir. Daha sonra İbâzi alimlerin Hâricîlikle nispet edilmelerine bu durum hakkındaki görüşlerine ve nispet edenlere dair tutumlarına değinilecektir. En son olarak da Hâricîler ve İbâzilerin siyasi itikâdi ortak görüş ve ayrılıkları görüşler ortaya konmaya çalışılacaktır.

1-) Hâricîlerin İsimlendirilmesi

Hiz. Peygamberin zamanında Müslümanlar arasında mezhep oluşturacak kadar ihtilafların varlığından söz edemeyiz. Hiz. Peygamberin vefatının hemen akabinde ise Müslümanlar arasında ilk ihtilaflar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. İmamet meselesi Cemel vakası Sıffin savaşı gibi olayların akabinde meydana gelen ihtilaflarla birlikte birtakım akımlar ortaya çıkmış, ortaya çıkan bu akımlardan ciddi bir varlık gösterenler olduğu gibi sadece muhaliflikle kalmış daha sonra varlığını yitirmiş ihtilaflarda olmuştur. İlk dönem İslam toplumunda ortaya çıkan bu akımlardan biri olan belki de bu akımların en önemlisi olan Hâricîlerdir. Hâricî çıkmak isyan etmek anlamındaki hariç kelimesine nisbet ekinin ilave edilmesiyle meydana gelmiş bir terim olup topluluk ismi için Hâricîyye ve Hâvaric olarak kullanılır (Fığlalı, 1997).

Hâricîlik adının verilmesi konusunda çok çeşitli yorumlar yapılır. Fırkanın muhalifleri tarafından Hâvaric ismi "İnsanlardan, dinden, haktan veya Hiz. Ali'den uzaklaşan ve yönetime karşı ayaklanarak cemaatten çıkanlar" anlamında kullanılmıştır. Hâricîlik adının verilmesi konusunda çeşitli yorumların yanında Hâricîler için gerek fırka mensupları gerek muhalifleri tarafından farklı isimler de kullanılmıştır. Hâricîlerin muhalifleri tarafından kullanılan dinden çıkanlar anlamına gelen diğer bir isim ise Mârikadır. Fırkanın mensupları ise Havâric ismini Allah'a hicret edip kafirlerin arasından çıkanlar kafirlerle her türlü ilişkiyi kesenler anlamında kullanmışlardır. Fırka mensupları tarafından kullanılan bir başka isimde "Allah yolunda savaşan onun rızası için canlarını ve mallarını satan ve Allahın da bunları cennete karşılık satın aldığı kimseler" anlamına gelen Şurat kelimesidir. Sıffin olayının akabinde taraflarca benimsenen hakemleri kabul etmemelerinden hakem olayına karşı çıkmalarından dolayı Muhakkime Hiz. Ali'den ayrılıp ilk toplandıkları yer olan Harura ya nispetle Haruriyye ve haruradaki reisleri Abdullah b. Vehb. Er Rasibiye nispetle Vehbiyye adları da verilmiştir (Fığlalı, 1997).

1-1-) Ortaya Çıkışı

Hâricîlerin doğuşunu hemen hemen çoğu tarihçiler Sıffin savaşındaki hakem olayına bağlamışlardır. İlk görünüşte Hâricîlerin zuhur edişinin Sıffin savaşına bağlanması isabetli bir görüş gibi görünse de Hiz. Osman'ın hilafetinin son dönemlerine bakıldığında Müslümanları meşgul eden olaylar ve müslümanların ihtilaflarına bakıldığında Hâricîlerin tahkim olayıyla birden bire çıkmadığını daha önceden bir arka planının olduğunu görebiliriz (Yıldız, 1999). Sadece Hâricîler değil tarihsel süreçte de cereyan eden toplumsal olaylar, dini hareketler bir gecede oluşan hareketler olmayıp tarihi bir arka planları vardır. Bu bağlamda Hâricîlerin Osman'ı hepimiz öldürdük şeklindeki sözlerine bakıldığında ve o dönemlerden itibaren isyancı unsurların devamı oldukları iddialarından hareketle Hâricîlerin menşeinin Hiz. Osman'ın şehit edilmesinden önceki zamanlara kadar götürülmesi daha isabetli olur (Fığlalı, 1997). Bu bağlamda Hâricî fikrinin Hiz. Osman zamanındaki fitnelere önce yaşadığını Hiz. Osman

zamanında ise eyleme dönüştüğünü söyleyebiliriz. İlk Hâricîlerden olan Zeyd b Husayn et Tai , Şureyh b.Evfa el Ebsi,Abdullah b. El Kevva ey Yeşkuri el Bekri gibi isimlerin bu isyana katılanlar arasında görülmesi bu düşüncüyü doğrulamaktadır (Yıldız, 1999). Bununla birlikte Hâricî düşüncenin zümreleşme olarak vücut bulması ise Sıffin savaşı ile olmuştur.

Hz. Osman'a karşı çıkan isyanlar sonucunda Hz. Osman'ın evini kırk gün kuşatma altında tutan bir grup isyancı tarafından Hz. Osman şehit edildi. Hz. Osman'ın vefatından sonra halife Hz. Ali seçildi. Hz. Osman zamanında vuku bulan iç muhalefetler Hz. Ali zamanında da gecikmedi. Hz. Ali'nin hilafetine en büyük muhalefet Hz. Osman'ın yakın akrabası olan Muaviye'den geldi. Hz. Muaviye Hz. Osman'ı şehit edenlerin bulunması, Hz. Osman'a olan yakınlığından dolayı Hz. Osman'ın katillerinin kendisine teslim edilmeden biat etmeyeceğini söyledi. Muaviye'nin muhalefetine ek olarak başlangıçta Hz. Ali'nin hilafetine destek veren daha sonra Hz. Ali'nin uygulamalarını uygun bulmayan Hz. Aişe'nin destek verdiği Talha b.Ubeydullah, Zübeyr b. Avvam gibi sahabelerin de içinde bulunduğu diğer bir iç muhalefet grubu oluştu. Ortaya çıkan bu görüş ayrılıkları savaşa dönüştü ve içlerinde sahabenin de bulunup şehit olduğu Cemel ve Sıffin savaşları meydana gelmiştir (Şahin, 2010).

Özellikle Sıffin savaşında meydana gelen olaylar Hz. Ali'yi zor durumda bırakmıştır. Hz. Osman'ın kanının davacısı olduğunu söyleyerek biat etmeyen Muaviye ile Hz. Ali arasında sıffin bölgesinde 37 yılının safer ayında Sıffin savaşı fiilen başlamıştır. 10 safer ayının sabahına kadar savaş tüm şiddetiyle devam ederken Hz.Ali Muaviye ordusunu yenilgiye uğratmak üzereyken Amr b. As Allah'ın kitabının hakemliğine başvurmanın daha iyi olacağı aralarındaki anlaşmazlığın Allah'ın kitabının hakemliğinde çözülmesi önerisinde bulunmuştur. Bunun üzerine savaş kaybetmek durumunda olan Suriyeliler mızrakların ucuna kuran sahifeleri bağlayarak "ey ıraklılar artık savaşı bırakalım aramızda Allah'ın kitabı hakem olsun" diye bağırarak Hz. Ali ordusunu kuranın hakemliğine davet ettiler. Bu öneri Hz. Ali ordusunda kendi dindaşına kılıç çekmede tereddüt edenler üzerinde etkisini göstermiş ve Hz. Ali'ye savaşı durdurup kuranın hakemliğine uyması konusunda baskı yapmışlardır. Hz. Ali bunun bir tuzak bir savaş hilesi olduğunu düşünse de savaşı durdurmak isteyen askerleri onu dinlemedikleri için Hz. Ali savaşı durdurmak zorunda kaldı. Muaviye tarafından hakem olarak Amr b. As'ın Hz.Ali tarafından ise Eş As b Kays'ın belirlenmesinden sonra hakemlerin uyacağı kuralların belirlendiği tahkimname hazırlandı (Yiğit,2009).Tahkimnamenin hazırlanmasının ardından askerlerin birçoğu halifeden anlaşmayı kabul etmemesi ve tahkimi reddederek tövbe etmesi konusunda halifeye baskı yapmışlardır. Halifeyi buna ikna edememişler Eş As b Kays Hz.Ali'nin ordusunun bulunduğu yerde tahkimnameyi okumaya başladığında benu temim kabilesinin yanına yaklaşıncı 'Urve b. Udeyye"Allah'ın işinde hakeme mi başvuruyorsunuz ?Hüküm, ancak Allah'ındır (La hukme illa Lillah)" diyerek Eş'as'a saldırır (Fığlalı, 1975). La hükme illa lillah sözüyle halifelik makamının iki hakemin takdirine bırakılmasına itiraz eden ve çoğu temim kabilesinden oluşan askerler Kufe'ye dönüş sırasında ordudan ayrılıp Harura'ya çekildi ve ilk Hâricî zümresini oluşturmuşlardır (Fığlalı,1997). Hz. Ali'den ayrılıp muhalif olan bu grup müslümanlar arasında terör estirip kendisi gibi düşünmeyenleri öldürmeye başlamışlardır. Durumun böyle tehlikeli bir hal aldığına gören Hz. Ali Nehrevan ve Nuhayle savaşlarıyla onlara büyük darbeler indirmiş ancak savaştan kurtulan bazı Hâricîler Hz.Ali'ye suikast düzenleyerek onu şehit etmişlerdir (Bulut, 2009). Böylece Sıffin savaşıyla siyasal bir grup olarak ortaya çıkan Hâricîlerin teşekkül sürecini tamamlayarak kitleleştiklerini

söyleyebiliriz.

1-2-) İlk Dönem Hâricî Düşüncesi

İlk başlangıçta Hâricî hareketin özelliklerinden biri kabile soy bağlılığına değil de belli dini ve siyasi ilkelere bağlı olmasıdır. Onlar hüküm yalnızca Allah'ındır şeklinde haykırarak ortaya çıkan Hâricîler İslam toplumdaki eğilim Allah'ın emir ve yasaklarına uymama yönünde olursa bunun mücadelesini ölüm pahasına bile olsa verme düşüncesini taşımaktaydılar. Hâricîliğin özü doğrudan ilahi vahye uyan bir ümmet anlayışıydı (Yıldız, 1999). Bu bağlamda erken dönemdeki Hâricîler dine düşkünlükleri ihlas ve takvaları ve dini taassuplarına bağlı olarak katılık ve taşkınlık içinde olmuşlar ve savaştan hiç çekinmemişlerdir. Kur'an-ı çok okumak, ezberlemek ve ayetlerin zahiri manalarına sarılma gibi özellikleri de vardır. Onların böyle özelliklerinin olmasının asıl unsuru zihniyet dünyalarını etkileyen etmenlerdir. İlk Hâricîlerin bedevilikten gelmiş olmaları onların çok sert ve katı davranmalarına sebep teşkil ediyordu. Yetişme tarzları yerleşim yerleri sosyal kültürel yapıları incelendiğinde çoğunlukla kültür seviyesi düşük insanların bulunduğu bölgelerde bulunmaları olaylara dar bir açıdan bakan düşünce tarzlarının olmasında etkili olmuştur. Ayrıca Hâricîler yoksul bir topluluk oldukları için İslam'ı kabul ettikten sonra da maddi olarak çok büyük bir değişiklik yaşamamışlar fakir durumda olmaları onları bir çeşit zühd anlayışına sürüklemiş çölün zor şartları da onları katı ve sert uyumsuz kimseler haline getirmiştir. Çöl hayatının zorluklarını dindarlıklarına da yansıtan Hâricîler dinin inceliklerini anlamada güçlük çekmişler ve böyle bir tutum içine girmişlerdir. Hâricî zihniyetini biraz anlamaya çalıştığımızda kuran hükümlerini çok iyi bilen insanlar olmadıkları kurana dair bilgi birikimlerinin çok zayıf oldukları görülür.

Hâricîler Tahkim olayından sonra Müslüman kimdir? Müslüman toplumun haklı lideri kimdir? Liderin otoritesi hangi yolla gerçekleşmelidir? Günahkâr bir fiile karşı toplumun tutumu nasıl olmalıdır gibi sorular meydana getirmişlerdir. Bu tarz sorulara verilen cevaplar ve getirilen çözüm yolları başlangıçta siyasi boyutu ön planda olan daha sonra itikâdileşip sistemleşen akımların doğmasına neden olmuştur (Yıldız, 1999).

Hâricîlerin hakem olayında her iki tarafı da tekfir etmelerinden dolayı tartışmaya açtıkları diğer bir konuda küfür meselesidir. Küfür imanın karşıtı olduğundan imanın da ne olduğu belirlenmeliydi. Onlar iman nedir küfür nedir den ziyade kim mümindir kim kafirdir gibi sorular soruyorlar bu sorulara cevapları ise Hz. Ali ve Muaviye tarafında olanlar ve tahkim olayını kabul edenlerin İslam toplumunda dışlanması gerektiği şeklinde cevaplar veriyorlardı (Yıldız, 1999).

Hâricîlerin savundukları diğer bir düşünce ise fiillerin imanın bir parçası olduğudur. Böyle bir düşünce yapısı ise özgür irade problemini ortaya çıkarmaktadır. Böylece görülmektedir ki Hâricîler siyasi görüşleri doğrultusunda dini nasları yorumlamaya çalışmışlar ve diğer Müslümanları dışlayıcı tekfir edici bir yol izlemişlerdir.

Netice olarak ilk dönemlerde Hâricîler düşüncelerini sistemleştirecek bir imkân bulamamışlardır. Ancak ilk dönemlerde her ne kadar sistemleşen ekol olamasalar da büyük günah işleyen herkesi, iki hakemi ve onların kararlarına uyan herkesi tekfir etmek gibi ortaya koydukları bir takım inanç esasları oluşmuştur.

1-3-) Hâricî Düşüncenin İkinci Dönemi

Hâricîlerin ikinci dönemi onlar için bir dönüm noktası olup yeni bir dönemin

sayfalarının açılmasıdır. İsyân ve cinayetlerin dolu olduğu düşünsel faaliyetlerin neredeyse hiç olmadığı ilk Hâricî nazariyatçıları tarafından Basra’da temsil edilmiştir (Yıldız, 1999). Başta hilafet olmak üzere birçok konuda tartışmaların olduğu bu dönemde kendi içlerindeki görüş ayrılıklarından dolayı da farklı gruplara ayrılmışlardır.

1-4-) Firkalara Ayrılması

İslam mezhepler tarihi kitaplarında farklı tasnifler görülmekle birlikte Hâricîlerin ana firkalarını konumuzun dışında olmasından dolayı ayrıntıya girmeden şu şekilde tasnif edebiliriz (Fığlalı, 1997).

Muhakkimei ula, Ezârîka, Necedât, Sufriyye, Acârîde, Seâlîbe, İbâdiyye

Bu aşamada artık siyasi tutumlarını itikadi bir alana taşıyıp inanç meselesi haline getirerek sistemleştirmeye başlamışlardır. Birçok makâlât eserlerinde İbâdiyye fırkası da birçok Hâricî fırka gibi Hâricîlerin kolundan sayılmıştır. Ancak diğer firkalara göre İbâzi fırkası daha mutedil olarak sayılmıştır. Diğer Hâricî firkalar zamanla yok olurken İbâzi fırkası günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Geçmişte de olduğu gibi günümüzde de birçok İbâzi alim bu şekilde İbâziliğin hâricîlerden bir fırka sayılmasına karşı olup Hâricîlerle aralarında birçok görüş farklılıklarının olduğunu söyleyerek Hâricî bir fırka olmadıklarını savunmuşlardır

2-) İbâziyye Fırkasının Ortaya Çıkışı ve İsimlendirilmesi

Adını kurucusu olduğu kabul edilen Abdullah b ibazdan alan İbâziyye fırkası 685 yılında, Nafi b Ezrakın hâricî olmayanları hakkında ileri sürdüğü görüşlere katılmayarak Basra’da Abdullah b İbâzın çevresinde toplananların oluşturduğu bir fırka olarak ortaya çıkmıştır (Fığlalı, 1997). İbâziler bu ismin yanında istikamet üzere olduklarını vurgulamak için ehlul adl ve istikamet ehlül iman ve’l istikame cematül müslimin gibi isimlerde kullanmışlardır (Onat, 2018). Hâricîliğin ikinci döneminde neşet eden ilmi tartışmalarla beraber firkalar ortaya çıkmıştır. Diğer firkalar zamanla yok olurken konu edindiğimiz İbâziler günümüze kadar varlıklarını sürdürmüştür.

İbâziler tahkim hadisesi neticesinde Ali b.Ebi Talib’in ordusundan ayrılarak Hâricîler grubunun içerisinden ortaya çıkıp günümüze kadar ulaşmalarından dolayı Hâricîlerin günümüzdeki kolu olarak kabul edilebilirler (Gömbeyaz, 2016). Ancak İbâziler kendilerini Hâricîlerin ilk çekirdeği olan “el-Muhakkimetü’l-Ûlâ”nın devamı olduklarını ama Ezârîka’nın devamı olmadıklarını belirtmeye çalışırlar (Yıldız, 2018). İbâzilerin karşı çıkmalarına rağmen İbâzi olmayan araştırmacıların çoğunluğu İbâziyye’yi hâricî fırka olarak tanımlayıp sunmaktadırlar. Çağdaş İbâzi alimlerden Libyalı Ali Yahya Muammer İbâzilerin Hâricîlere nispet edilmesi hakkında İbâzilerin Havâriciden en uzak kimseler olmalarına rağmen makâlât kitaplarının İbâziyyeyi Hâricîlere nispet ederek İbâzilere zulmettiklerini söyler (Ateş, 2017). Mezhepler tarihinin önemli kaynaklarından olan İmam-ı Eş’arinin *makâlatul islamiyyin* adlı eserinde de İmamı Eş’ari İbâziyye fırkasını Havâricin bir alt fırkası olarak gösterir (Ateş, 2017) Eş’ari eserinde İbâziyye fırkasına kişiyi dinden çıkaracak sözler isnad eder. İbâzi araştırmacılar görüşlerin İbâziler ile irtibatını imkansız gördüklerinden Eş’arinin isnadını anlamakta zorlanırlar (Ateş, 2017).

Nitekim doğru sonuçlara ulaşabilmek için fırkanın kendini nasıl tanımladığı, ortaya koyduğu siyasi ve itikadi görüşlerini incelemek elzemdir.

2-1-) İbâzi Alimlerin Hâricîlerle Anılmasına Dair İtirazları

Bir mezhebi daha iyi tanıyabilmek, değerlendirebilmek ve üzerinde çalışmalar

yapabilmek için diğer mezhep veya fırkaların söz konusu mezhebin üzerine yazılmış çalışmalarından ziyade söz konusu mezhebin alimlerinin araştırmacılarının kendilerini nasıl tanımladıklarına siyasi itikadi görüşlerine bakmak daha elzemdir. Çağdaş ve klasik İbâzi alimleri Hâricîlerden sayılmalarını kabul etmeyerek onlardan beri olduklarını dile getirmişlerdir. Bu bağlamda bizde bu bölümde İbâzi alimlerinin İbâzilerle anılmasına dair görüşlerine yer vermeye çalışacağız. İbâzilerin Hâricîlerle anılmasına dair görüşlerine yer vereceğimiz ilk alim İkökenli olup İbâzilik ile ilgili önemli çalışmalar ortaya koymuş İbâziliğin hem öğretileri hem inanç yapısı konusunda bize önemli bilgiler veren Libya doğumlu Ali Yahya Muammerdir. Ali Yahya Muammer İbâzilik hakkında birçok eser ortaya koymuştur. İbâzilerle ilgili ortaya koyduğu ilk eser olan *el-İbâdiyye fi Mevkibi't-Târîh I Neş'etu'l-Mezhebi'l-İbâdiyye*'de ibâdiyyenin doğuşunu ve tarihsel gelişimini ele almıştır. *el-İbâdiyye Mezhebun İslâmiyyun Mu'tedilun* adlı eserinde ise İbâzilik hakkında son görüşleri ortaya koyulmakta ve ibâzilerin tarihsel süreci yayıldığı bölgeler gibi önemli bilgilerin yer aldığı değerli bir eserdir (Yıldız, 2015). Ali Yahya Muammer İbâzilerin kaba anlayışsız sert mizaçlı gibi gösterilmelerinin İbâzilere yapılan bir haksızlık olarak değerlendirmektedir. Ali Yahya Muammer Emevi yöneticilerinin kitap ve sünnet dışında yapmış oldukları uygulamalarda İbâzilerin sert bir şekilde eleştirdiklerini ancak Şiiler Hâricîler Tevvâbun gibi hareketlerle beraber ayaklanmalara katılmadığını söyleyerek İbâzilerin şiddet taraftarı olmadıklarını ortaya koymaya çalışır. Yine aynı şekilde Yahya Muammer İbâzilerle alakası olmayan birçok olumsuzluğun Hâricîlerle değerlendirilmelerinden dolayı İbâzilere yüklendiği görüşünde olup İbâzilerin muhalifleri tarafından aslı olmayan fırkalara ayrılmış fırkalara tayin edilen imamlara İbâzileri İslamiyet'ten uzak göstermek için pek çok olmayan görüşler isnad ettiklerini söyleyerek bu görüşlerini şu şekilde örneklendirmiştir. Allah, acemden bir peygamber gönderecek ve ona gökyüzünden her şeyi bir defada içine alan bir kitap indirecektir. Ehl-i Kitap'tan Hz. Muhammed'in nübüvvetine şahitlik eden kimseler, onun dinine girmeyip şeriatı ile amel etmeseler bile, mü'mindirler ve aynı şekilde İbâzilere icmayı, recmi, kabir azabını kabul etmediklerine dair iftiralar atıldığını oysaki İbâzilerin icmayı dinin üçüncü aslı olarak gördüklerini söyler (Yıldız, 2015).

3-) İbâzilerin ve Hâricîlerin Siyasi-İtikadi Görüşleri

Bir fırkanın veya mezhebin diğer bir mezhebin alt kolu iddia edildiğinde iki mezhebinde görüşlerine bakmak kaçınılmaz olmaktadır. Her mezhebin muhakkak diğer mezheplerden ayrıldığı görüşler olduğu gibi örtüşen görüşleri muhakkak az da olsa bulunmaktadır. İbâzilerin Hâricîlerin devamı olduğu iddia edildiğinden İbâzilerin ve Hâricîlerin görüşleri büyük oranda aynı olmalıdır veya en azından çoğunlukla örtüşen görüşlerinin bulunması gerekmektedir. Bu bağlamda ibâzilerin hâricîlerle siyasi-itikadi örtüşen görüşlerine ve ayrı oldukları görüşleri değerlendirmeye çalışacağız.

3-1-) İmâmet

İbâziler Hâricîler gibi ilk iki halifenin Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in hilafetlerini kabul ederler. Hz. Osman'ın ilk altı yılını Hz. Ali'nin ise Tahkime kadarki olan süredeki hilafetini kabul ederler imamet konusunda İbâziler ile Hâricîlerin görüşleri tamamen örtüşmektedir (Akkuş & Doğruyol, 2019). İbâziyye bu dört halifenin halifeliklerinin meşruluğu veya değilliği konusunda Hâricîlerle aynı görüşlere sahip olmakla beraber halifenin seçimi konusunda da diğer mezheplerden ayrılarak halifenin seçiminde Hâricîler ile beraber halifenin Kureyş'ten

olması görüşünü reddeder. Onlara göre imamette soy değil ilim adalet zühd sahibi olmak daha önemlidir.

3-2-) İman

Hâricîler ehli sünnetin aksine imanın amelden ayrılamayacağını amellerin ihmal edilmesi durumunda dinden çıkılacağı görüşünü benimsemiştir. İman ile İslam'ı ayrılmaz bir bütün olarak eş anlamlı olarak benimsemişlerdir (Fığlalı, 1997). İbâziyye de iman konusunda iman ile amel biribirinden ayrılamayacağını İmanın ikrar amel ve niyet olması halinde iman olacağı görüşündedirler. İman konusunda da Hâricîler ile İbâzîler arasında bir örtüşme söz konusu olduğunu söyleyebiliriz.

3-3-) Tevellâ-Teberrâ

Tevella kendileri gibi düşünenleri dost edinmek anlamına gelmektedir. Teberra ise kendilerinden olmayanlardan uzaklaşmak anlamındadır (Yıldız, 2018). İbâziyye'de iman esası olarak belirlenen velayet ve beraet düşüncesinde de İbâzîler ile Hâricîlerin düşüncesinin örtüştüğünü söyleyebiliriz.

3-4-) Küfür Tekfir Anlayışı

İbâzîlerin Hâricîlerden ayrıldıkları kendilerine özgü olan en büyük farklardan birisi olan küfür tekfir anlayışıdır. İbâzîler Hâricîlerden farklı olarak küfrü şirk ve küfrü inkârı kullanmakla beraber küfrü nimet ve küfrü nifakı kullanmışlardır. Bu bağlamda İbâzîler kendi muhaliflerini, ehli kıbleden olanları hâricîler gibi müşrik olmakla itham etmek yerine nimet küfrü içinde olduklarını İbâzi olmayanların çocukları hayatları ellerinden alınamayacağı görüşünü benimsemişlerdir (Onat, 2018).

3-5-) Büyük Günah Meselesi

Büyük günah meselesinde İbâzîler Hâricîlerle aynı görüşlerde olmayıp onlarla küfür tekfir anlayışında olduğu gibi büyük günah meselesinde de ayrılmaktadırlar. Hâricîler büyük günah işleyenlerin diğer bir adıyla mürtekibi kebirde bulunanların müşrik olduklarını söyleyerek temelli cehennemde kalacakları görüşünü benimsemişlerdir. İbâzîler ise Hâricîlerden farklı olarak mürtekibi kebirinin durumu hakkında müşrik değil ancak muvahhid olacağı görüşünü benimsemiş olup sadece büyük günahları inkarları halinde müşrik olacaklarını söylemişlerdir. Büyük günah işleyeni İbâzîlerin Hâricîlerden farklı tasnifi olan nimet küfrüne yerleştirdiklerini söyleyebiliriz. Nimet küfründe olanın elbette ceza çekeceklerini söyleyip Hâricîlerin aksine ebedi kalacakları görüşü yerine cehennemde ebedi kalmamaları için kurtuluş yollarının tövbe olduğu görüşünü benimsemişlerdir (Fığlalı, 1976). Bu bağlamda Hâricîler büyük günah işleyenin cehenneme gideceğini ve orada ebedi kalacağını söylerken İbâzîler bunun aksine cezasını çekeceğini tövbe ettiği takdirde ebedi kalmayacağı görüşünü benimsemişlerdir.

SONUÇ

Hız. Ali döneminde gerçekleşen tahkim olayı neticesinde ortaya çıkan Hâricî topluluk zamanla farklı fırkalara ayrılmışlardır. Ezârika, Sufriyye ve İbâziyye gibi isimlendirilen bu fırkalar Hâricîlerin devamı sayılıp makâlat kitaplarında Hâricîliğin alt kolu sayılarak tasnif edilmiştir. İbâzîler gerek günümüzde olsun gerek eski zamanlarda olsun yani İbâziyye tarihinde, Hâricî bir fırka olduklarını kabul etmeyip Muhakkimei Ülânın devamı olduklarını söylerler. Bu da göstermektedir ki İbâzîler günümüzde, Hâricîlerin yapmış oldukları bazı

davranışları üstlenmekten kaçınmak için değildir. En başından beri Hâricîlerden beri olduklarını dile getirmişlerdir. Makalemizde de birçok örneğine değindiğimiz gibi İbâzî alimler ve araştırmacılar İbâzîlerin Hâricîlerle anılmasını İbâzîlere yapılan bir zulüm olarak görmektedirler. Hâricîler denilince akla gelen ilk gelen kavram şiddet olmaktadır. İbâzîler bunun aksine şiddete karışmadıkları için kaade ismiyle anılmışlardır. Yani şiddetli mücadeleye girmeyip oturup kalanlar olarak. İbâzîler imamet konusunda imamet konusunda imamın kureyşten olması gerekmediği, tevella- teberra konusunda ve iman konusunda amelin imandan ayrılamayacağı görüşlerini benimseyerek Hâricîlerle örtüşen görüşleri vardır. Her ne kadar İbâzîlerin Hâricîler ile örtüşen görüşleri var ise Hâricîler ile ayrıldıkları zıt oldukları görüşlerde bulunmaktadır. En önemli konulardan biri olan küfür-tekfir konusunda Hâricîlerde kendilerinden olmayanları tekfir etme görüşü hakimdir. İbâzîler de ise bunun aksine kendilerinden olmayanları ve ehli kiblede olanları müşrik olarak nitelememektedir. Kişilerin hellari haram haramları da helal saymadıkça müşrik olarak nitelemenin doğru olmadığı görüşündedirler. Ayrıldıkları diğer önemli mesele ise büyük günah meselesidir. Hâricîler büyük günah işleyenin cehenneme gideceği ve ebedi orada kalacağı görüşünde iken İbâzîler yine burada da Hâricîlerden farklı olarak cehennemde cezasını çekeceğini ancak kişi tövbe ederse ebedi kalmaktan kurtulacağı görüşünü savunmuşlardır.

Netice olarak İbâzîleri Hâricî bir kalıba sokmaya çalışmak onların da dediği gibi İbâzîlere yapılan bir haksızlık olacaktır. Zira onlar Hâricîler gibi asla şiddet yanlısı olmayıp ve kendilerinden olanları müşrik ilan etmedikleri için günümüze kadar varlıklarını sürdürebilmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, S., & Doğruyol, F. (2019). Bir İbâzî Âlim Ebû Ya'kub El-Vercelânî'nin Ed-Delîl ve'l-Burhân'ı Bağlamında İbâzîyye'nin Temel Görüşleri. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(39), 117-147.
- Ateş, O. (2017a). İbâzîyye Hâricî Bir Fırka mıdır? *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-23.
- Ateş, O. (2017b). *Muhâlif Fırak Kaynaklarında İbâdîyye*. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 1(7), 13-31.
- Bulut, H. İ. (2009). Dini Şiddetin Fikri Arka Planı Olarak Haricilik ve Günümüze Yansımaları. *Usul İslam Araştırmaları*, 11(11), 41-54.
- Fığlalı, E. R. (1997). *Hâricîler*. Tdv İslâm Ansiklopedisi, 16,169-175. Geliş tarihi 14 Kasım 2023, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/hariciler>
- Fığlalı, E. R. (1975). Hâricîliğin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(1-4), 219-248.
- Fığlalı, E. R. (1976). İbâdîyye'nin Siyasi ve İtikâdî Görüşleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1-4), 323-344.
- Gömbeyaz, K. (2016). Hâricîlerin Günümüzdeki Devamı İbâdîler mi, Selefler mi? Metodik Bir Tartışma. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 77-98.
- Onat, H. (2018). *İslam Mezhepleri Tarihi* (S. Kutlu, Ed.). Ankara.Grafiker Yayınları.
- Şahin, M. K. (2010). Harici Kelam Doktrini ve Ebu Hanife. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 399-422.
- Yıldız, H. (2015). Ali Yahya Muammer'in Çalışmalarında İbâdîlik. *e-Makâlât: Mezhep*

Araştırmaları, VIII(1), 7-51.

Yiğit, İ. (2009). *Sıffın Savaşı*. Tdv İslâm Ansiklopedisi, 37,108-109. Geliş tarihi 14 Kasım 2023, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/sifin-savasi>

Yıldız, H. (1999). Harici Düşüncesinin Gelişimi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(11), 257-270.

Yıldız, M. (2018). Kelâmî Görüşleri Bağlamında İbâzîlerin Hâricîliği Meselesi. *Kader*, 16(2), 294-318.

The Issue of Ibadi's Harici's

Research Article

Muhammed ÇİÇEKLİ

Selcuk University Institute of Social Sciences,
Department of Basic Islamic Sciences Graduate
Student, muhammedie89@gmail.com
ORCID: 0009-0005-0890-7525

DOI: 10.5281/zenodo.10213505

ABSTRACT

Kharijites were called by different names both by the members of the sect and by the opponents of the sect. The name Hârici is used by the opponents of the Kharijites as a reference from the community to the true Prophet. It was used in the sense of moving away from Ali. Kharijites, on the other hand, used this name to mean those who migrated to Allah and moved away from the unbelievers. Although the Kharijites are often described as having emerged with the Battle of Siffin, the Kharijites thought dates back to Hz. We can also see it in Osman's last days. However, we can divide the thought structures of the Kharijites, who became massive and actually emerged after the Battle of Siffin, into two: the first period and the second period external thought. Even though they could not systematize in the early periods, they put forward some beliefs such as denouncing everyone who committed a sin, the two referees, and everyone who followed their decisions as takfir. In the second period, they began to systematize their political attitudes by transferring them to the field of faith, and over time, they divided into many sects such as ezârîka, necedât, sufriyye, acaride and ibâziyye. While other sects could not continue their existence until today, Ibâzis could continue their existence until today. The Ibâziyye sect, which takes its name from its founder, Abdullah b. Ibâz, Nafi b. He did not agree with Ezrak's views against other non-Muslims and went to Basra with Abdullah b. It was formed by those who gathered around Ibâz. They used names such as Ehlül adl or istikametü ehlül adl. The Ibâziyya sect did not accept being the sect of the Kharijites and opposed them based on these views.

Key Words: Sect, Harici's, Ibadi's, Faith, Siffin.